

Світлана БАДЕР,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

доктор педагогічних наук, професор,

завідувачка кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного віку

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) svetmira23@meta.ua

Марія ПОЧИНКОВА,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

доктор педагогічних наук,

професор кафедри початкової освіти

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) poshinkovam@gmail.com

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ¹

Глобалізаційні процеси та інформаційне перенасичення світового простору, соціально-політична нестабільність та воєнний стан в Україні зумовлюють необхідність формування критичного мислення громадян, починаючи з дошкільного дитинства.

У науковому дискурсі критичне мислення розуміється як певна інтелектуальна здатність особистості до свідомого аналізу інформації, аргументованого оцінювання фактів, подій та явищ, формулювання власної позиції на основі системи ціннісно-сміслових орієнтацій та глибокої рефлексії. Саме такі здатності є запорукою психологічної безпеки громадянина в мінливому світі, коли він спроможний ефективно протистояти маніпуляціям та потоку викривленої інформації з різних джерел. Тож, інтеграція технологій критичного мислення в освітній процес закладів освіти різних ланок є вкрай важливим завданням.

Зауважимо, що в арсеналі означеної технології існує чимало методів формування критичного мислення, отже, метою статті є їх систематизація відповідно до провідної мисленнєвої діяльності характеристика з точки зору педагогічного потенціалу в становленні критичності мислення.

Під методом формування критичного мислення розуміється цілеспрямований спосіб організації різних видів діяльності (навчальної, виховної або соціально-комунікативної), який стимулює в особистості здатність до усвідомленого аналізу інформації, аргументованого судження, логічного мислення, самостійного прийняття рішень і рефлексії.

Визначено такі методи формування критичного мислення у структурі відповідної технології: дискусивні (дискусії / дебати, коло ідей / кошик ідей, метод «Шість капелюхів» (Е. де Боно), фасилітований діалог, мозковий штурм, «мозаїка» / «ажурна пилка»), проблемно-пошукові (метод кейсів, метод проблемних питань з відкритим закінченням, евристична бесіда, метод гіпотез, «Древо припущень», дослідницькі задачі), логіко-аналітичні (логічні задачі та парадокси, порівняльний аналіз), класифікація, логічні схеми, інтелект-карти, графіки, діаграми Вена, кола Ейлера, «Ромашка Блума», «Кубик Блума», «Риб'яча кістка», «Кластер», методи роботи з медіаінформацією (критичний аналіз медіатекстів, фактчекінг, інфографіка), аналітико-рефлексивні (таблиця «ЗХД» (знаємо – хочемо дізнатись – дізналися), «Займи позицію», барометр), рефлексивні (щоденник спостережень / роздумів (рефлексивний щоденник), метод «Я-твердження», метод «ПМЦ» (плюс – мінус – цікаво), коло рефлексії, метод «П'ять чому?», діаграму самопізнання, есе, сенквейн, методи «ПРЕС» («Шкала думок»)).

Ключові слова: критичне мислення, технологія формування критичного мислення громадян, методи формування критичного мислення, інструментальна складова технології формування критичного мислення.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021

Svitlana BADER,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Early and Preschool Child Development
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) svetmira23@meta.ua*

Mariya POCHYNKOVA,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Primary Education
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) pochinkovam@gmail.com*

METHODS OF FORMING CRITICAL THINKING IN PERSONALITY

Globalization processes and information oversaturation of the world space, socio-political instability and martial law in Ukraine necessitate the formation of critical thinking of citizens, starting from preschool childhood.

In scientific discourse, critical thinking is understood as a certain intellectual ability of an individual to consciously analyze information, reasoned evaluation of facts, events and phenomena, formulation of one's own position on the basis of a system of value-semantic orientations and deep reflection. It is precisely such abilities that are the key to the psychological security of a citizen in a changing world, when he is able to effectively resist manipulation and the flow of distorted information from various sources. Therefore, the integration of critical thinking technology into the educational process of educational institutions of various levels is an extremely important task.

We note that in the arsenal of this technology there are many methods for forming critical thinking, therefore, the purpose of the article is to systematize them according to the leading thinking activity and characterize them from the point of view of pedagogical potential in the formation of critical thinking.

The method of forming critical thinking is understood as a purposeful way of organizing various types of activities (educational, educational or socio-communicative), which stimulates the individual's ability to consciously analyze information, reasoned judgment, logical thinking, independent decision-making and reflection.

The following methods of forming critical thinking in the structure of the corresponding technology have been identified: discursive (discussions / debates, circle of ideas / basket of ideas, the method of "Six Hats" (E. de Bono), facilitated dialogue, brainstorming, "mosaic" / "openwork saw"), problem-search (case method, method of open-ended problem questions, heuristic conversation, method of hypotheses, "Tree of assumptions", research tasks), logical-analytical (logical tasks and paradoxes, comparative analysis), classification, logical schemes, mind maps, graphs, Venn diagrams, Euler circles, "Bloom's Daisy", "Bloom's Cube", "Herringbone", "Cluster"), methods of working with media information (critical analysis of media texts, fact-checking, infographics), analytical-reflective (table "ZHD" (we know – we want learn – learned", "Take a stand", barometer), reflective (diary of observations / reflections (reflective diary), the "I-statements" method, the "PMC" method (plus – minus – interesting), the circle of reflection, the "Five whys?" method, a self-knowledge diagram, essay, senquin, methods "PRESS" "Thought Scale").

Key words: *critical thinking, technology of forming critical thinking of citizens, methods of forming critical thinking, instrumental component of the technology of forming critical thinking.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, де інформаційні потоки стрімко зростають, а доступ до знань стає дедалі відкритішим, критичне мислення постає як ключова компетентність громадянина демократичного суспільства. В умовах воєнного стану та боротьби України за свою незалежність на тлі широкомасштабної війни, у тому числі, ментальної, здатність аналізувати, перевіряти факти, відрізняти правду від маніпуляції та формувати власну аргументовану позицію є необхідною умовою ефективної участі громадян у суспільно-політичному житті країни.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах поширення дезінформації, пропаганди та психологічних маніпуляцій, які підривають

основи громадянського діалогу й демократії. Формування критичного мислення не лише сприяє підвищенню рівня особистої інформаційної безпеки, а й є запорукою соціальної згуртованості та відповідального прийняття рішень на всіх рівнях – від життєво-побутових до національних.

У зв'язку з цим наукове осмислення та впровадження ефективних методів формування критичного мислення громадян є актуальним завданням міждисциплінарного рівня.

Аналіз досліджень. Зауважимо, що проблема формування критичного мислення сьогодні вивчається доволі ґрунтовно. Так, сутність означеного поняття розглядають С. Бадер, О. Пометун, М. Починкова, С. Терно, Т. Хачумян та ін. Риси та

ознаки критично мислячої особистості проаналізовано у студіях J. A. Braus, J. Dewey, A. Crawford, P. A. Facione, D. F. Halpern, W. Huitt, M. Lipman, J. Makinster, S. Mathews, R. Paul, E. W. Saul, W. G. Sumner, D. Wood.

Становлення критичного мислення громадян учені аналізують сьогодні з точки зору вікових характеристик: підготовка дошкільника до розвитку у нього критичного мислення розглядається у студіях С. Бадер, О. Караман, М. Починкової; формування критичного мислення учнів початкової школи стало предметом дослідження О. Белкіної-Ковальчук, Л. Білецької, Л. Колток, С. Луців, О. Шквир; учнів загальноосвітньої школи – О. Пометун, С. Терно, І. Сущенко; у здобувачів вищої освіти – М. Артющина, М. Починкова, Т. Хачумян, В. Ягоднікова тощо.

Власне, окремі форми та методи формування критичного мислення на різних вікових етапах розглядають у своїх роботах О. Пометун, М. Починкова, С. Терно тощо. Натомість, все ще відсутні системні розвідки, де було б схарактеризовано широкий спектр відповідних форм, методів, засобів формування критичного мислення громадян на різних вікових етапах.

Отже, **метою статті** є виокремлення, класифікація та характеристика спектру методів формування критичного мислення особистості для подальшої характеристики та узагальнення інструментарію відповідної педагогічної технології.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, визначимось із сутністю поняття «метод формування критичного мислення», яке ми розуміємо як цілеспрямований спосіб організації різних видів діяльності (навчальної, виховної або соціально-комунікативної), який стимулює в особистості здатність до усвідомленого аналізу інформації, аргументованого судження, логічного мислення, самостійного прийняття рішень і рефлексії.

Зауважимо, що учені виокремлюють чимало методів формування критичного мислення, тож, спробуємо класифікувати їх, а потім визначитись з їхньою доцільністю відповідно віку. Аналіз наукових розвідок дозволяє виділити такі групи методів формування критичного мислення особистості на основі провідної мисленнєвої діяльності в процесі реалізації методу: дискусивні, проблемно-пошукові, логіко-аналітичні, методи роботи з медіаінформацією, аналітико-рефлексивні, рефлексивні. Схарактеризуємо кожну з груп більш детально.

Так, *дискусивні методи*, які формують одні з найбільш важливих вмінь – дискусивні, що відображають творчий процес вирішення проблем під

час дискусії (Сергієнко, 2024: 266). Такі методи спрямовані на активну участь здобувачів в освітньому процесі, що стимулює аналітичне, рефлексивне та незалежне мислення. Вони допомагають формувати вміння критикувати ідеї, а не людей; ставити запитання; визначати предмет або тему обговорення й дотримуватися її; формулювати декілька відповідей на одне запитання; доводити, аргументувати й відстоювати власну позицію; встановлювати та підтримувати контакт із співбесідником; аргументувати власну позицію та приймати або спростовувати аргументи співбесідника; відбирати необхідну інформацію про тему обговорення; робити висновки й узагальнення; слідкувати за темою дискусії тощо. До дискусивних методів формування критичного мислення відносимо: дискусії / дебати, коло ідей / кошик ідей, метод «Шість капелюхів» (Е. де Боно), фасилітований діалог, мозковий штурм, «мозаїка» / «ажурна пилка» тощо.

Так, метод дебатів / дискусій має на меті активне залучення всіх учасників до безпосереднього обговорення проблеми, коли кожен вчиться висловлювати власну думку, добирати аргументи та контраргументи на основі глибокого аналізу ситуації. Під час дискусій у особистості формуються навички логічно та послідовно викладати аргументи, приймати рішення на основі відкритості до нової інформації, удосконалюються уміння слухати та поважати точку зору іншого (Нечипоренко та ін, 2019). Метод є ефективним у формуванні критичного мислення, починаючи з початкової школи, натомість у закладі дошкільної освіти можна використовувати елементи простої дискусії з 4–5 років («Коло думок», «Обери та поясни», «Запитання від друга» тощо). Зауважимо, що існують різні варіанти дискусій / дебатів: круглі столи, парламентські дебати, он-лайн дискусії, дебати за методом К. Поппера, судові дебати тощо.

Метод «Шість капелюхів» (Е. де Боно) спонукає до обговорення проблеми під різними кутами зору, що спонукає до структурованого полілогу. Суть методу полягає в тому, що учасники, надягаючи різні за кольором капелюшки мають розкрити факти про проблему (білий капелюшок), емоції стосовно неї (червоний капелюшок), слабкі аспекти (чорний капелюх), переваги ситуації (жовтий капелюх), нові ідеї відповідно цієї ситуації (зелений капелюх), підсумки та постановка завдань й відповідний контроль (синій капелюх) (Павленко, 2016).

Імплементация методу в освітній процес дозволяє навчити особистість розглядати проблему з

різних боків, виокремлювати раціональні та емоційні судження, сформувані навички вдалої аргументації, стимулювати гнучкість мислення тощо.

Фасилітований діалог являє собою різновид групової взаємодії для обговорення проблеми, де фасилітатор допомагає розвивати ідеї, ставити запитання, висловлювати думки та шукати спільні рішення, не нав'язуючи власної точки зору. Ідеальною формулою фасилітованого діалогу є: запитання – думки – уточнення – аналіз – підсумок.

Реалізація фасилітованого діалогу в повному обсязі стає можливою починаючи з середньої школи, коли учні вже здатні оцінювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати власну точку зору, вислуховувати точку зору іншого. Такий метод дозволяє вдало аналізувати, аргументувати факти, сприяє активній комунікації та рефлексії.

Метод ажурної пилки дозволяє розподілити інформацію парціально та обмінюватись нею у групах. Кожному учаснику групи надається частина інформації, далі учасники із своїх «домашніх» груп переходять в «експертні», де вивчають інформацію разом і, відповідно, стають експертами в своїй підтемі. Коли вони вертаються у свої групи – розповідають іншим те, в чому стали експертами. Метод дозволяє самостійно здобувати інформацію, аналізувати її, систематизувати, навчати інших на основі відкритості до нового (Пометун, 2012).

Отже, дискусивні методи мають чимало переваг при формуванні критичного мислення особистості, адже: сприяють суб'єктивізації учасників освітнього процесу, їх активності під час обговорення дискусійних питань; стимулюють формування здатності до аргументації власної точки зору на основі отриманих аргументів; сприяють ефективній командній роботі, поваги та толерантності до точок зору інших; можуть бути використані на різних ланках освіти.

Комплекс *проблемно-пошукових методів* формування критичного мислення особистості вміщує в собі такі методи, що спонукають критично осмислювати факти, події, ситуації та вимагають пошуку вирішення проблеми через висловлення припущень, гіпотез. До них зараховуємо: метод кейсів, метод проблемних питань з відкритим закінченням, евристичну бесіду, метод гіпотез, «Древо припущень», «Риб'яча кістка» («Риб'ячий скелет або Fishbone»), дослідницькі задачі.

Так, метод кейсів базується на аналізі реальних або наближених до реальних ситуацій, що вимагають обґрунтованих рішень на основі всебічного аналізу ситуації. Учасникам пропонується проаналізувати питання з різних кутів зору, виступа-

ючи в різних ролях, що стимулює неупереджене бачення сутності ситуації, її аналіз та пошук різних варіантів рішень.

Дещо схожим за механізмами формування критичного мислення є метод гіпотез, реалізація якого сприяє аналізу складних ситуацій та, на цій основі, висуненню припущень (гіпотез), які необхідно перевірити на достовірність. Упровадження методу сприяє формуванню наукового, доказового стилю мислення, оскільки передбачає розгляд кількох варіантів пояснення ситуації, обґрунтовану перевірку кожного припущення, пошук істини на основі позитивного скептицизму та рефлексії.

Не менш важливою перевагою обох методів є сприяння розвитку метапізнавальних умінь – здатності до самоаналізу та усвідомлення потенціалу власної когнітивної діяльності, що є базисом для становлення критичного мислення (Терно, 2011: 14).

Привертає нашу увагу також метод «Древо припущень» / «Древо передбачень», що ґрунтується на послідовному аналізі проблемної ситуації шляхом візуального моделювання дерева, де кожна гілка символізує певний варіант розгортання подій. Учені (Лякішева та ін., 2022) зазначають, що метод базується на ідеях когнітивної психології, де навчання розглядається як результат активного конструювання знань на основі попереднього досвіду та рефлексії.

Робота у межах методу передбачає всебічний аналіз запропонованої проблеми (корінь дерева), висунення первинних гіпотез щодо рішення проблеми (основні гілки дерева), їх уточнення та прогнозування наслідків (вторинні гілки дерева) та прогнозування остаточного результату, рішення (листя дерева). Завдяки такій роботі здобувачі набувають здатності структурувати власний мисленнєвий процес, що є основою критичного мислення.

До проблемно-пошукових методів формування критичного мислення відносимо також евристичну бесіду та проблемні запитання з відкритим закінченням, адже під час їх використання здобувачі виступають активними суб'єктами освітнього процесу, самостійно «відкривають» знання, практикуючи так зване «мислення через мовлення». Упровадження означених методів дає можливість створити умови для ґрунтовної інтелектуальної активності, самостійності у прийнятті рішень та розвитку здатності до всебічного аналізу проблеми / ситуації. Отже, це методи, що зорієнтовані на діалогічне, пошукове навчання.

Уважаємо, що проблемно-пошукові методи доцільно використовувати під час формування критичного мислення, оскільки вони: стимулю-

ють інтелектуально-пошукову діяльність здобувачів на різних ланках освіти; розвивають навички самостійної аргументації, пошуку фактів та обґрунтувань; сприяють формуванню навичок прийняття автономних рішень; стимулюють становлення аксіосфери через прийняття відповідальних рішень.

Логіко-аналітичні методи формування критичного мислення особистості дають можливість глибоко осмислити сутність текстів, фактів, явищ, подій, певної статистики, що дозволяє практикувати так зване «індуктивне мислення».

До логіко-аналітичних методів зараховуємо: логічні задачі та парадокси, порівняльний аналіз, класифікація, логічні схеми, інтелект-карти, графіки, діаграми Вена, кола Ейлера, методи «Ромашка Блума» й «Кубик Блума» тощо.

Кола «Ейлера» та діаграма Вена як методи формування критичного мислення доцільно використовувати для візуалізації взаємозв'язків між поняттями, категоріями чи твердженнями, що сприяє вдалому аналізу, порівнянню та ефективному висновкуванню. Так, у вигляді різних кіл учням / здобувачам пропонується позначити різні поняття. Їх перетин – це те, що є спільним у цих категоріях; те, що їх відрізняє – визначається на полі, що не перетинається з іншими колами (Лякішева та ін., 2022).

Метод «Ромашка Блума» заснований на когнітивній таксономії Б. Блума, що спрямована на структурування пізнавальної активності учнів / здобувачів шляхом шести типів запитань, де кожне відповідає певному рівню мислення: запам'ятовування, розуміння, застосування, аналіз, оцінювання та створення. Візуалізація методу у вигляді квітки з шістьма пелюстками сприяє полегшенню дидактичного процесу, активізації розумової активності учня / здобувача та, відповідно, процесу формування критичного мислення.

Схожий механізм формування критичного мислення спрацьовує при використанні методу «Кубик Блума», де кожна грань відповідає конкретному рівню когнітивної діяльності, зокрема: знання, розуміння, застосування, аналіз, творення. Під час виконання певного завдання з використанням кубика, учень / здобувач кидає кубик та реалізує завдання, яке випадає. Це сприяє формуванню умінь формулювали аргументовані відповіді, робити висновки, шукати альтернативні рішення, співвідносити отриману інформацію з наявною сукупністю знань та існуючим досвідом (Путівник, 2017).

Використання таксономії Блума створює умови для розвитку здатності до формулювання

запитань, логічного мислення, аргументованих суджень, що принципово важливо для становлення критичності мислення.

Логічні задачі та парадокси активізують аналітичну, дедуктивну, рефлексивну діяльність учнів / здобувачів шляхом глибокого осмислення ситуації, що пропонується, переосмислення стереотипних суджень та пошуку нетривіальних рішень. Такі методи створюють умови для інтеграції раціонального мислення з емоційною та ціннісно-естетичною складовою процесу пізнання, що є базою для становлення критичного мислення.

До провідних переваг таких методів учені (Лякішева та ін, 2022; Починкова, 2021) відносять: формування здатності моделювати логічні ланцюги у певних подіях; розвиток умінь аргументації – ефективна оцінка думок та обґрунтувань думок інших; здатність до самостійності мислення, адже використання таких методів стимулює розвиток уміння відходити від шаблонів, покладатись на власні висновки; підвищує когнітивну гнучкість, оскільки логіко-аналітичні методи дозволяють розглядати проблему з різних боків, змінювати точку зору на основі нової інформації, адаптуватись до змін.

Група методів роботи з медіаінформацією у формуванні критичного мислення громадян сприяє вдалій роботі з інформацією з різних джерел, оскільки вони базуються на використанні цифрових технологій, мультимедійних інструментів, різного медіаконтенту тощо.

Уважаємо, що до таких методів слід віднести: критичний аналіз медіа текстів, фактчекінг, інфографіка тощо.

Звісно, такі методи складно інтегрувати і освітній процес закладів дошкільної освіти або початкової школи, але для старшої та вищої школи варто імплементувати їх в процес навчання вже сьогодні.

Критичний аналіз медіа текстів використовується для розвитку навичок свідомого сприйняття медіатекстів, аналізу медіатекстів з різних джерел, виявлення маніпулятивних технік.

Метод фактчекінгу застосовується для перевірки достовірності даних, сприяє формуванню вміннь пошуку першоджерел, надійних джерел інформації, вміння працювати з фактчекінговими платформами.

Потенціал означених методів убачаємо в: розвитку цифрової грамотності та медіаграмотності громадян; здатність швидко орієнтуватися в потоці інформації з різних джерел; формування навичок самостійного дослідження; формування етичності та інформаційної відповідальності; профілактиці

негативного впливу інфодемії; формування вмінь розпізнавати й уникати маніпуляцій.

Виокремлення аналітико-рефлексивних методів в окрему групу зумовлено специфікою діяльності під час їхньої реалізації, адже кожен метод, по-перше, розведений у часі, тобто використовується на етапі виклику, а потім рефлексії, по-друге, спочатку вимагає аналізу існуючих знань, умінь і навичок, а пізніше рефлексії роботи, проведеної під час заняття з урахуванням першого етапу. До таких методів відносимо таблицю «ЗХД» (знаємо – хочемо дізнатись – дізналися), «Займи позицію», барометр.

Так, використання таблиці «ЗХД» сприяє структуризації знань, розвитку аналітичного мислення, саморефлексії та підвищує рівень навчальної мотивації учнів / здобувачів (Пометун, 2012).

Дещо схожим є метод «Займи позицію», коли здобувач має спочатку самостійно прийняти рішення щодо певної ситуації чи проблеми, а на етапі рефлексії на основі всебічного розгляду проблеми / ситуації та погодитись, або не погодитись зі своєю попередньою позицією, обґрунтувати її або запропонувати інше бачення, вирішення.

Таким чином, аналітико-рефлексивні методи сприяють: формуванню здатності одночасного аналізу й рефлексії; висувати припущення про обґрунтованість власної позиції на підставі аналізу знань; усвідомлювати пробіли у власних знаннях і позиціях для прийняття рішень.

І, нарешті, *рефлексивні методи* спрямовані на розвиток здатності особистості усвідомлювати, осмислювати та оцінювати власний процес мислення, пізнання і прийняття рішень, тобто мова йдеться про активну метакогнітивну діяльність.

До рефлексивних методів відносимо: щоденник спостережень / роздумів (рефлексивний щоденник), метод «Я-твердження», метод «ПМЦ» (плюс – мінус – цікаво), коло рефлексії, метод «П'ять чому?», діаграму самопізнання, есе, сенквейн, методи «ПРЕС», «Шкала думок» тощо.

Зупинимось на найбільш універсальних методах, зважаючи на їх обсяг. Так, метод «Я-твердження», передбачає висловлення власної думки стосовно певної проблеми та її вирішення з урахуванням емоційної складової. Це дозволяє не

лише висловити власну думку, емоції та передати почуття, а й зрозуміти межі вже існуючих знань для того, щоб їх розширити у подальшому.

Одним із рефлексивних методів є метод «Діаграма самопізнання», що передбачає побудову графічної моделі, яка відображає внутрішній стан здобувача й активізує процеси самопізнання. Власне, діаграма вміщує в собі декілька секторів: «Що я знаю?», «Що я думаю?», «Що хочу дізнатись?», «Що дізнався?».

Щоденник спостережень передбачає постійну фіксацію результатів спостережень, думок, аналіз ідей, нотування сумнів та висновків щодо певних подій, явищ або ситуацій. Ведення такого щоденника спонукає особистість до рефлексії, самоаналізу, усвідомлення. Письмове оформлення спостережень сприяє розвитку логіки, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, структурності мислення, адже це своєрідний інструмент самонавігації.

Отже, рефлексивні методи формування критичного мислення громадян сприяють: формуванню здатності активізувати процес самопізнання, усвідомленого аналізу інформації; закріпленню звички оцінювати власні судження, виявляти логічні помилки й приймати обґрунтовані рішення; емоційно-ціннісному навчанню, що позитивно впливає на процес формування критичності мислення тощо.

Висновки. Таким чином, технологія формування критичного мислення особистості володіє широким арсеналом методів, які є своєрідним комплексом педагогічних стратегій, що активізують пізнавальну діяльність здобувачів шляхом розв'язання складних ситуацій, глибокого осмислення різних стратегій вирішення проблеми. Нами було визначено такі групи методів формування критичного мислення: дискусивні, проблемно-пошукові, логіко-аналітичні, методи роботи з медіаінформацією, аналітико-рефлексивні, рефлексивні.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в характеристиці інструментальної складової технології формування критичного мислення особистості громадян задля вдалого протистояння ментально-інформаційній війні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беленька Г. В. Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення студентів. *Актуальні проблеми психології* : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. Вип. 16. С. 33–46.
2. Лякішева А. В., Вітюк В. В., Кашуб'як І. О. Кейсбук методів і прийомів технології розвитку критичного мислення в Новій українській школі : навч.-метод. посіб. для вчит. поч. класів ЗЗСО та студ. спец. 013 Початкова освіта. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2022. 116 с.
3. Нечипоренко А. Ф., Тільняк Н. В., Сидоренко Л. М. Особливості розвитку критичного мислення під час проведення дебатів. *World Science*. 2019. № 3 (43). С. 13–15.

4. Павленко В. В. Метод Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення» як засіб розвитку креативного мислення у школярів. *Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти* : збірник науково-методичних праць / за заг. редакцією В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир : «Полісся», Ч. 1. 2016. С. 73–78.
5. Полонська Т. Методи розвитку критичного мислення у процесі компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів закладів загальної середньої освіти. *Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти: симбіоз педагогічної науки і шкільної практики* : зб. матеріалів наук.-метод. інтернет-семінару. Київ, 23 вересня 2021 р. Київ : Пед. думка, 2021. С. 20–28.
6. Пометун О. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2012. №2. С. 3–7.
7. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К., 2002. 136 с.
8. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук ; спец. 13.00.04 – теор. і мет. проф. освіти, 2021.
9. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи : методичний посібник для вчителів / автори-укладачі: О. І. Пометун, І. М. Сущенко. К., 2017. 96 с.
10. Сергієнко Н. Дискусійні вміння студентів як складова інтерактивної компетенції при навчанні іноземної мови у ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 75, том 3. С. 262–268. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-3-38>
11. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) [посібник для вчителя]. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
12. Технології розвитку критичного мислення учнів. URL : https://www.criticalthinking.expert/book-criticalthinking/FREE_tehnolog%D1%96%D1%97_rozvitku_kritichnogo_mislennja_uchn%D1%96v.pdf

REFERENCES

1. Bielienka H. V. (2020) Interaktyvni metody navchannia yak zasib rozvytku krytychnoho myslennia studentiv [Interactive teaching methods as a means of developing students' critical thinking]. *Aktualni problemy psykholohii* : Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy. 16. 33–46. [in Ukrainian].
2. Liakisheva A. V., Vitiuk V. V., Kashubiak I. O. (2022) Keisbuk metodiv i pryiomiv tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia v Novii ukrainskii shkoli [Casebook of methods and techniques for the development of critical thinking technology in the New Ukrainian School] : navch.-metod. posib. dlia vchyt. poch. klasiv ZZSO ta stud. spets. 013 Pochatkova osvita. Luts'k : FOP Ivaniuk V. P. [in Ukrainian].
3. Nechyporenko A. F., Tilniak N. V., Sydorenko L. M. (2019). Osoblyvosti rozvytku krytychnoho myslennia pid chas provedennia debativ [Features of developing critical thinking during debates]. *World Science*. 3 (43). 13–15. [in Ukrainian].
4. Pavlenko V. V. (2016). Metod Edvarda de Bono «Shist kapeliukhiv myslennia» yak zasib rozvytku kreatyvnoho myslennia u shkoliariv [Edward de Bono's method "Six Thinking Hats" as a means of developing creative thinking in schoolchildren]. *Suchasni tendentsii i priorytety kompetentnisnogo pidkhodu v pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi ta pochatkovoї osvity* : zbirnyk naukovykh-metodychnykh prats / za zah. redaktsiieiu V. Ye. Lytnova, N. Ye. Kolesnyk, T. V. Zaviiazun. Zhytomyr : «Polissia», 1. 73–78. [in Ukrainian].
5. Polonska T. (2021). Metody rozvytku krytychnoho myslennia u protsesi kompetentnisno oriietovanoho navchannia inozemnykh mov uchniv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Methods for developing critical thinking in the process of competency-based foreign language teaching for students of secondary education institutions.]. *Kompetentnisno oriietovane navchannia inozemnykh mov u zakladakh zahalnoi serednoi osvity: symbioz pedahohichnoi nauky i shkylnoi praktyky* : zb. materialiv nauk.-metod. internet-seminaru. Kyiv, 23 veresnia 2021 r. Kyiv : Ped. dumka. 20–28. [in Ukrainian].
6. Pometun O. (2012). Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia na urokakh istorii [Methodology for developing critical thinking in history lessons]. *Istoriia i suspilstvoznnavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia*. 2. 3–7. [in Ukrainian].
7. Pometun O., Pyrozhenko L. (2002) Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid [Interactive learning technologies: theory, practice, experience]. K. [in Ukrainian].
8. Pochynkova M. M. (2021) Formuvannia krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u protsesi profesiinoї pidhotovky [Formation of critical thinking of future primary school teachers in the process of professional training] : dys. na zdobuttia nauk. stup. dokt. ped. nauk ; spets. 13.00.04 – teor. i met. prof. osvity. Starobilsk [in Ukrainian].
9. Putivnyk z rozvytku krytychnoho myslennia v uchniv pochatkovoї shkoly (2017). [A guide to developing critical thinking in elementary school students] : metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv / avtory-ukladachi: O. I. Pometun, I. M. Sushchenko. K. [in Ukrainian].
10. Serhiienko N. (2024). Dyskutyvni vminnia studentiv yak skladova interaktyvnoi kompetentsii pry navchanni inozemnoi movy u ZVO [Students' discussion skills as a component of interactive competence in learning a foreign language in high schools]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 75, 3. 262–268. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-3-38> [in Ukrainian].
11. Terno S. O. (2011). Teoriia rozvytku krytychnoho myslennia (na prykladi navchannia istorii) [posibnyk dlia vchytelia] [Theory of the development of critical thinking (using the example of teaching history) [teacher's guide]]. Zaporizhzhia : Zaporizkyyi natsionalnyi universytet. [in Ukrainian].
12. Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv. [Technologies for developing students' critical thinking]. URL : https://www.criticalthinking.expert/book-criticalthinking/FREE_tehnolog%D1%96%D1%97_rozvitku_kritichnogo_mislennja_uchn%D1%96v.pdf [in Ukrainian].